

A. Debeljak:

Paseizem in futurizem.

Zadnje polstoletje se ponaša s tolikerimi iznajdbami, s tako širokim razmahom tehnike, da bi utegnili zgodovinarji nekoč nastaviti semkaj prelom med staro in novo ero. Ta razvoj vede in raznih kulturnih naprav vpliva in bo vplival čedalje bolj na način človeškega dejanja in nehanja, na njega duševno življenje. Čutila bo nove tresljaje in preobrate brezdvomno tudi umetnost, kako? O tem snujejo različni možgani vsakovrstne odgovore. Nekateri ji pre-rokujejo v najmanj dvesto letih neizbežno smrt; med poslednje šteje pesimistni severnjak,¹ ki v diagnozi in prognozi naše industrialne dobe z melanholično prepričanostjo zastopa mnenje o hipokratičnih potezah, o bližnjem usahnjenju umetnosti — jonske bolezni človeštva.

Umetnost umira na masi in koristnosti, umira, ker so ji odtegnjena potrebna tla naivnosti in iluzije. Poglejte: nekdanji zeleni Ren je prevlečen s sajami, ob začarani Lorelei pristajajo čolni z malto; večno mesto se strahovito modernizira, na prostoru bivše svetle rimske fontane so postavili neobhodno vespazijanko; Eleusis, kraj grških misterijev, je zadimljena od tvornic za cement in milo. Še en vrelec navdihnjenja je zasulo sodobno pokolenje: tajno silnih razdalj so zbrisala brza prometna sredstva. Danes vemo, kaj tiči za deveto goro v deveti deželi, stvar je taka ko v naši dolini; pravljice in vile so preživeli humbug. Kam je spuhel čar vzhodnih bajk in lesket davnih pripovedek, kraljevska gesta ponosnega zavojatelja? Vedite, da brzovav, telefon in vse moderne iznajdbe niso našle pevca, dočim so v mračnjaškem srednjem veku rapsodje opevali križarske vojske, to najneumnejše vojaško podjetje v svetovni zgodovini. Iz krvavih mlakuž in zablod je vzknila bajna cvetka svetega Grala. Sicer pa ali je treba svetega Grala? Z demokratizacijo družbe se danes vse nivelira; strast — glavni vir umetnosti — je smešna; jeza nedostojna človeka; sanjarstvo mehkužno in ničvredno; sramujemo se navdušenja ko nečiste bolezni. In kar je najhuje — ljubezni ni več, ljubezni, ki je rodila tri četrti umetniških del. Sama korektnost, kvečemu flirt. Osebnostni upornosti ne poznamo, saj vzgoja je obrusila vse individualne oglatosti, vzela nam je heroje.

¹ Victor Auburtin, Die Kunst stirbt, bei A. Langen in München 1911.

Vsa družba se bliža pomravljinčenju. Na tem umira umetnost. V Angliji na pr. je že izdihnila: Wilde, Shaw, Beardsley — troje harlekinov, troje grimacierjev, pri katerih postane celo tragičnost funambuleskna kretnja. Kako bi mogli verjeti v umetnost, ko pa je organizacija odpravila plodovito pohajkovanje, inspirativno klativiteštvo, ko leži naše spasenje v najbolj glupem in grobem, v delu?!

Mnogo lepega je vzišlo iz takozvanih pregreh: helenska pedrastija je ustvarila vse slastno-trpke atletske postave naših muzejev, črt in zavist sta vodila Tacitu pero, „Pekel“ je zavratno otrovano florentinsko bodalce, meniha Rabelaisa je sama samogoltnost in požrešnost, Fragonardovi vonjivi listi so žalibog osnovani v bordakih. Umetnost je nezmožna, kadar se odpravi babjeverstvo, posamnikova zloba, vojska. Sicer ji je že Petronijev Arbiter prerokoval zadnjo uro, toda pozabil je na barbarske tolpe, ki so jo prenovile. Kje pa nam pokažete sedaj svežih rezerv?

Tipičen primer propada je nezanimanje za dramo: uspeva le še melodrama, opereta, kinema, kabaret, šantan. Lahko je bilo Shakespeareju spočenjati žaloigre; kamor je posegel, povsod viteški turnirji, padanje vladarskih kron, osvajanje carstev. Ako pa mi zagrabimo v življenje, primemo zarjavelo konzervno škatljo.

Die Kunst stirbt an der Verpöbelung . . .

Toda nič zato, živel se bo udobneje brez nje, kakor so izhajali nekdanji mravljinjski narodi, Egipčani in Babilonci brez umetnosti, brez osebne umetnosti.

„Drhtim pred električno veličino bodočih rodov ter jo zame-tujem še iz zaboja, v katerem me izroče zemlji . . .“

Mnogo simptomov našega časa, vsled katerih napoveduje nemški pisatelj umetnosti konec, vodi do čisto nasprotnih zaključkov vročekrvnega Italijana, odgojenega z belim mlekom aleksandrijske zamorke. Ali v dokaz izrečene trditve ne namerjam natezati suhoparnih paralel, marveč naznačiti v slikovitih primerih vedri značaj njegovega naziranja iz knjige „Futurizem“¹, to je šopka duhovitih člankov in bučnih manifestov. Vendar čujmo najprej nekoliko zunanjosti, trohico zgodovine! V uvodniku poroča Marinetti o napredovanju svoje misli: Dvaindvajset tisoč mladih, kipečih ljudi se je prizvalo, vsi italijanski študentje so baje njegovi pristaši. D' Annunzio je pobral v zadnjem romanu idejo „zaničevanje žen“, tako potrebno novodobnemu heroju. Kipar Gemito in sivolasi romancier Capuana, profesor

¹ F. T. Marinetti, Le Futurisme, Paris 1911, 8° 238 str.

na katanski univerzi, sta javno v novinah obžalovala, da se vsled priletnosti ne moreta udeležiti borbe zoper kult prošlosti, tiranijo akademij in nizkotno podkupnost sodobne književnosti. Futuristični razglas je objavilo več slikarjev in glasbenik Pratella. V Trstu, Milanu in mnogobrojnih drugih mestih so pripadniki skušali osvojiti gledališča z dežniki, s palicami in klofutami. V Neapolu je prisostvovalo boju 160 karabinirjev in konservativno občinstvo je obmetavalo futuriste s krompirjem in nagnilim sadjem; ko pa Marinetti ujame pomarančo v loku in jo hladnokrvno olupiti ter použije, mu je množica, sedaj osvojena, navdušeno ploskala. Odlični možje, kakor vodja republikanske stranke odvetnik Barzilai, socialist Sarfatti, poznati govornik Cappa so ga zagovarjali o priliki slovečega procesa,¹ kjer mu je državno pravdnništvo blagohotno ponudilo štiri mesece, a je bil oproščen; pred vzklicnim sodiščem je dobil dva meseca poleg dobršne mere — popularnosti. „Futuristovska revolucija v Parmi“ se ponaša z ogromnimi aretacijami, nekaj ranjenci, z omedlevicami številnih gospa v nepopisnem tohuvaobu in z dejstvom, da je bilo zbog nje izključenih 50 dijakov z vseučilišč.

Marinettijev program vseblja v glavnem tri točke: predvsem umetniško, potem filozofsko in politično. Za predhodnike smatra Zolo, Whitmana,² star. Rosnyja, P. Adama, Mirbeaua, Kahna in Verhaerena, genijalnega slavitelja „pipalkastih“ mest.

Bistveni elementi futuristovske umetnosti so pogum, drznost, upor. Futuristu je zoprna črviva in plesniva preteklost, zato se glasi parola: muzeje poplaviti, knjižnice požgati. Gleda zgolj v prihodnjost in slavi obsežno kraljestvo pare in elektrike, opeva pridobitve današnje prosvete in napredka, zakaj napredek ima prav, tudi kadar nima prav! Prihodnjak bo poveličeval velikanske čete, mrgoleče pri delu, zabavah ali vstaji; pisano in vršče pljuskanje prekucij v novodobnih velemestih, ponočno drhtenje orožaren in odrov pod silovitimi električnimi lunami; kolodvore, ki požrešno goltajo kadeče se kače; tvornice, obešene v oblake z motvozi svojih dimov; mostove s telovadčevskimi skoki preko peklenske igre s slepečimi noži na obsolnčenih rekan; pustolovske parnike, ki vohajo za obzorji; širokoprse hlapone, ki peketajo po tirnicah nalik orjaški jekleni vranci, obrzdani z dolgimi cevmi, in drsavi vzlet aeroplanov, katerih

¹ Obširno in velezanimivo poročilo o procesih, ki sta nekako pobratila Marinettija s Flaubertom, Baudelairem, Richopinom, je priklopljeno pesnitvi „La Distruzione“, Milan 1911.

² Njegovo edino delo „Grashalme“ je dobiti v Reclamovi univerzalki.

vijaki šume ko prapori in ploskajo liki navdušena množica. Prihodnjak je zatajil mojstre simboliste — poslednje ljubitelje lune, ker zanje ni bilo poezije brez koprnenja, brez evokacije rajnkih časov, brez zgodovinske in bajne megle; ker so hrepeneli po nesmrtnosti svojih umotvorov, kar pa je bolj nično nego oderuško pojmovanje krščanskega raja, ki naj bi plačeval v večnosti milijonske odstotke. Ubiti se mora romantični lunin soj, bolehavo pesništvo spominov, odljudne samote in distance, odpraviti poltenost in trikotnik prešuštva. V komur prekipevajo čustva, naj se poigračka s kužkom, z mačico, kakor ravnajo osiveli samci in samice, ženski pa naj se da volilna pravica ter tako pospeši razpad rodbine. Da, zametujte žene, do kosti oglodani ljubavni motiv naj se zavrže popolnoma, upoštevajoč edinole nadaljevanje vrste, da bo moškemu prihranjena tragedija starosti in nezmožnosti ter se bo razvil v pomnoženega človeka. Kakor je sicer odobravati vse izgrede v zmislu brutalnosti, hrabrosti, sile, krutosti, ki krepe in jačijo človeka, tako naj se zaničuje vsak eksces, ki slabi njegove živce. Čustva se morajo skrčiti na minimum za urnejši razvitek pomnoženega človeka, ki postane sorodnik stroju, sintezi moderne lepote; za mehanično lepoto že kažejo zmisel začrneli mašinsti — le glejte, kako jim plamte lica, kadar umivajo mogočno telo svojih lokomotiv: tako nežno boža ljubimec oboževano izvoljenko. Pri zadnji stavki francoskih železničarjev ni hotel noben strojevodja zavreti svoje lokomotive, kar je docela naravno. Komu so tuje opazke slehrnega lastnika avtomobilov ali tovarniškega ravnatelja o tajinstvenih kapricah, o nepreračunljivih muhah motorjev — o njih čutnosti? Z Lamarckovo podmeno opravičuje Marinetti misel, da spijo v človeškem mesu kreljuti.

Nova lepota se je utelesila na svetu: lepota vsepričujoče hitrosti. Avtomobil za dirko je lepši od samotraške Zmage; nič pa ni tako krasno kot ogrodje pri hiši, ki jo grade, oder z brvmi nevarnostne barve, nedovršen, segajoč v prihodnjost . . . Vsega se nam je nadejati od boja, od gibanja, ničesar od miru, od grobov. Zvenečo zaušnico so dali častilcem mrtvecev Japonci, kupujoč človeške kosti za pripravljanje novega razstreliva; značilno je, da ne morejo porabiti v to čepinj in lobanj. Čisto po pravici prezirajo te klavrne skrinjice starinske preperle modrosti!

V tej publikaciji najdete mojstrsko naslikano bodoče lice zemlje, lepše bo nego v zlatem veku; napoveduje se električna vojska. Italija naj pazi, da ne bo zadnja; dežela, ki ima obliko dreadnoughta, naj se oboroži zoper večno nasprotnico Avstrijo, naj stare panger-

manizem — futuristi so namreč strastni narodnjaki. Zahteva od vlade vojno in sicer je začeti pri Trstu, tej lični smodniščnici, pretrga naj se sramotna trozveza, kraljevina osvobodi klerikalizma ter rekonstruira Rim na trgovski in obrtni podlagi; onečaščujoči in prekerni promet s tujci mora prenehati kar najhitreje.

Marinettija ne zadovoljuje le zrevolucionirana Italija, svoje ideje nosi na Angleško, kjer je povedal Albijoncem poleg obveznih poklonov dokaj grobosti, saj futurist mora biti do dvajsetkrat na dan nevljuden. Ožigosal je njih srednjeveški tradicionalizem, njih snobizem in ljubav za chic, ki zaduši osebni polet; njih malikovalstvo napram denarju, njih vero v obloženo mizo, njih smešno dvojno moralo, ki je obsodila Wildeja, dočim je skoro vsak dvajsetletni Anglež istospolen. Osmešil je dodobra limfatično ideologijo klavrnega Ruskina, njegov bolehní sen o prvotnem idilskem življenju, nostalgijo po homerskem siru in pravljíčnih kolovratih; v svoji mržnji do mašine, pare in elektrike, v svoji otročji maniji po pravadni preprostosti bi želel ta dozoreli mož spančkati v zibelki in se napajati na nedrijih svoje razpadajoče dojilje! . . . Govoril je pariškemu dijaštvu in ga fasciniral z barvito pirotehniko svoje zgovornosti in prizor za bogove se mi je zdelo izjalovljeno ugovarjanje peščice navzočih „preteklašev“. Napisal je za Špance proklamacijo nedosežne grandilokvence: Otresite raz sebe tisočletni zločin ekstaze in sna, nasladnosti in plahe molitve; pripravite pot višnji Elektriki, edini ter božanski naši materi. Zgrabite zlate svečnike in jih zavihnite ko kij nad čelado menihov in biričev. Letnih 60 milijonov pesetas, ki jih požre bogočastje, potrošite za ljudsko izobrazbo i. t. d.

Zbirki je priklopljen razglas šestih slikarjev njegovega kova. Konstatirajo na pr., da ima — zastran vztrajanja podob v očesni mrežnici — dirjajoči konj lahko dvajset nog, izjavljajo, da portret ne sme biti sličen modelu. Odkar ne verujemo več v geo- in ego-centričnost, ni človeška bolešt nič bolj zanimiva nego bolečina električne svetilke, ki trpi v krčevitih drgetih in vpíje z obupnimi izrazi barve. Ne da bi bilo morda kaj nemoralno, se mora za deset let odpraviti nagota iz slikarstva; obsedeni od potrebe, da kažejo telesa svojih metres, so namreč slikarji spremenili salone v tržnice gnilih krač. Vedite, da gube na obleki delujejo na naše čute kot inkarnat polti.

Nesistematični, kratki izčrpek nekaterih potez zveni tupatam paradokсно; ne tako v kontekstu, kjer je obširneje utemeljevan in

prilagojen. Mnogokaj nam je pripisati na rovaš temperamentnega južnjaka; avtor, ki je zelo naobražen ter ima dvojen doktorat in petično soprogo, marsičesa sam ne prakticira. Tako je Tempsov sotrudnik interviewiral Marinettija, ki je potolažil lahkoverneže, češ da dejansko ne zatajuje preteklosti, ampak jo potiska na njen prostor, ki mora biti samo epizodičen v našem življenju. Vse drugo je zgolj argumentacija in poglavitno je poviševanje izvirnosti in samoniklosti.

- Torej ne boste zapalili nobene biblijoteke?
- Nobene!
- Ne boste poplavili nobenega muzeja?
- Nobenega!

Fran Albrecht:

Misterij mladosti.

(Konec.)

Io so bile tiste težke noči, noči dvomov, samoočitanj ter strašnega zaničevanja in studa do samega sebe, ko so begale misli trudne in nestalne po možganih, iskajoč točke, kjer bi se odpočile in umirile vsaj za trenotek. In dan, prežit v strasti in nasladah, je vstajal pred očmi, potvarjen od lastne fantazije in neresničen v svojem gnusu, ter se mi kakor nesramna karikatura rogal v obraz.

Kolikrat je na mojih ustnih vzgorelo ime, združeno s težko kletvijo, ki jo je zakričala iz sebe duša v zaničevanju in sovraštvu, tisto ime, ki sem ga podnevi tako često imenoval z zlagano milobo in iskrenostjo: Pavla!

„Kdaj, o kdaj se bo končalo vse to?“ sem se prečesto vprašal s strahom v duši in nisem znal odgovora.

Spoznal sem, da sem se vse preveč dolgo potapljal v to strast, da bi se je mogel kar mahoma oprostiti. Tako dolgo sem se omamljal s strupom, da sem se zastrupil, in nisem več našel izhoda in nobene poti . . . Čutil sem vsak dan, kako narašča, kipi in prekipeva do vrhunca moja blaznost; čutil sem pa tudi, kako s strastjo narašča in prekipeva odpor do nje same in vstajajo bolečine, spočete iz tega odpora. Kajti to mi je dala ljubezen do matere. Spoznal sem končno, da je vsaka ljubezen polna bolečine.